



**UTBILDNINGS-
OCH UTVECKLINGS-
TJÄNSTER**



HELSINGFORS UNIVERSITET

REFLEKTIONER PÅ OMDÖMESFÖRMÅGAN

Den första tillämpningsuppgiften berörde *omdömesförmågan* och hur man kan använda sig av teorier och dyligt för att öva sin omdömesförmåga. Såsom en deltagare skriver, tänker även jag att omdömesförmåga är något vi hela tiden övar oss i och inget som vi kan bli färdiga med. Att vi inte blir "färdiga" beror dels på att vår erfarenhet konstant bygger på nya lager, med hjälp av vilka vi kanske blir något visare med tiden, dels på att vi hela tiden möter nya och oväntade situationer där inga givna och säkra etiska föreskrifter finns att ta till.

En viktig del i att öva sin omdömesförmåga är helt enkelt att *trigga vårt etiska tänkande* så att etisk reflektion så att säga "slås på" så fort vi hamnar i en situation där vi förväntas handla, ofta även i situationer där vi inte omedelbart vet vad som är det rätta. Jag tror, liksom en deltagare skriver, att det är ett bra tillvägagångssätt att helt enkelt ge sig in i olika sätt att tackla svåra frågor och genom att hos eleverna "slå på" de här dimensionerna ge dem en möjlighet att göra etiskt tänkande till en del av vem de är. Exempel som nämns är diskussion (i diskussion tvingas vi reflektera och förklara för andra hur vi tänker, och kan också lära oss av hur andra tänker), att reflektera över konkreta situationer och lära sig tänka igenom hur komplexa de kan vara, att med hjälp av teorier och andra givna lösningar med deras motivationer jämföra olika sätt att lösa ett problem.

Med andra ord: genom att se till att eleverna (och vi själva) ger sig på att tackla ett problem så "installerar" man på ett sätt ett etiskt tänkande hos dem. Omdömesförmågan kräver både övning och erfarenhet. En trygg läromiljö och inspirerande lärosituation är också ett sätt att öka på en ung människas erfarenhet. Såsom jag ser det är omdömesförmåga alltså snarare en viss (aktiv) inställning där man ger sig in på uppgiften att reflektera över och beakta olika synpunkter, än en karaktärsegenskap av typ "x har gott omdöme". Det här utesluter förstås inte att man (elever/vi själva) fattar fel beslut då det verkligen gäller.

Reflektioner på egna värderingar, deras ursprung och källor

Den andra tillämpningsuppgiften handlade om att granska sina egna värderingar, deras ursprung och källor och genom det nå fram till frågan om goda grunder. Jag är glad att mitt förslag om att tackla frågan "varifrån kommer våra värderingar?" väckte intresse och gensvar hos deltagarna. En central sak, vilket också flera av deltagarna skriver om, är att vi börjar med att kritiskt granska våra egna intuitioner. Både intuition och etisk intuition är i själva verket djupt komplexa trots att vi med intuition ofta avser något vi spontant tänker. Som jag sa under utbildningsdagarna är våra intuitioner ofta uppfattningar vars ursprung och grund vi kanske glömt bort. Det betyder att vi kan börja gräva i frågan varifrån de egentligen kommer. Det bidrar i sin tur

med nya perspektiv på oss själva, alltså en djupare självförståelse och också insikt om våra egna begränsningar.

Intuitioner i frågor om rätt och fel är också mer komplexa än vi kanske tänker oss. Då vi förlitar oss på en intuitiv uppfattning om vad som är rätt och fel antar vi ofta (implicit) att (alla?) andra skulle hålla med oss. Omvänt, våra intuitioner blir problematiserade ifall andra inte alls håller med oss (vilket inte förstås betyder att vi har fel, enbart att ståndpunkten inte byggde på en hållbar intuition, utan kanske på något annat). Också i våra innersta intuitioner befinner vi oss alltså ett sorts samtals-rum med andra. Jag tror också att våra intuitioner om rätt och fel beledsagas av förnuftsargument trots att de här kan vara sådana vi inte explicit tänker på.

Att granska källorna för värderingar är, såsom deltagarna skriver, ett viktigt sätt att öppna sig för en reflektion om goda grunder. Det är också ett sätt att öva sitt omdöme, för det kan vi bara öva genom att sätta det på prov. Jag tror också det är bra för alla att inse att var och en av oss är kulturvarerter och att det där med kultur inte är något som enbart gäller människor från andra kulturer. Fast det här kanske är en rätt självklar sak för dagens elever, i ett samhällsklimat där kulturkrockar har blivit en vardag (också inom vår s.a.s. egna kultur)? Jag vill också gärna än en gång understryka den begreppsliga dimensionen (vilket någon av deltagarna också skrev om). Att granska våra värderingar handlar ju också om att granska hur vi formulerar det vi anser gott eller fel. Ibland ger ju själva formuleringen s.a.s. svaret på förhand, t.ex. ifall vi kallar något för våld eller inte (familjevåld, våldtäkt är ju exempel på detta, kallades ju inte alltid våld förr i tiden).

En process där vi granskar källorna för våra värderingar är alltså också ett steg mot frågan om vilka grunder som egentligen är hållbara. Vi kan förstås närma oss den frågan på ett mer direkt sätt, genom att granska hur (logiskt och förnuftsmässigt) hållbara grunderna är för olika ståndpunkter (vilket någon av deltagarna föredrar som första steg). Men jag tror att ett bra alternativ till den ”direkta linjen” går just genom den typen av självgranskning som sätts igång då vi öppnar upp oss själva inför tanken att många av våra värderingar härstammar från omvärlden. Att våra värderingar härstammar från omvärlden betyder ju inte att de är felaktiga tvärtom kan man kanske påstå att mänskligheten över tiden också lärt sig något och att det bland dem finns många hållbara värderingar.

Uppdelningen i en undervisningssituation mellan att tänka igenom sina egna värderingar, granska eventuella källor och sedan föra den kritiska diskussionen om hållbarhet låter alltså som en bra idé.

Några mer specifika kommentarer från min sida

Jag uppfattar *stark värdering* som en värdering som för någon väger tyngre än ens andra värderingar. Med stark värdering avses då inte universella värderingar utan de där sakerna vi, ifall vi får tänka till ordentligt, inte är beredda att ge upp för något annat. Vi kan förstås ha flera starka värderingar och de kan råka i konflikt med varandra. Dessutom kan vi komma att ändra på våra starka värderingar i livet. Sådana ögonblick kan upplevas som särskilt viktiga och de situationer där vi faktiskt anser oss lära oss något nytt. Jag tror ju att skolan är en central och fin plattform för att sådant lärande ska kunna äga rum.

Under utbildningsdagarna betonade jag inte tillräckligt tydligt min uppfattning om att ha *goda grunder* i de flesta fall handlar om att man kan avgöra (omdöme?) att en viss grund lyckas bättre än en annan (glad alltså att den poängen kom upp), snarare än att vara helt säker på sin sak. ”Lyckas bättre” är förstås alldeles för luddigt uttryck av mig (beklagar att jag inte hann gå djupare in på den frågan). Enligt mig är kopplingen till att öva sitt omdöme även centralt här, och i det att faktiskt öppna upp sig för motpartens argument och sätt att tänka, åtminstone som ett led i att lära sig bättre om hur man själv egentligen tänker och vill tänka. Och just det: filosofi och etik handlar om att inte låta saker vara som de är, också därför kan ämnet säkert upplevas som förargligt.

Reflektioner på att stöda varje individ att bli en god medborgare

Den tredje tillämpningsuppgiften behandlade spänningen mellan att *stöda individen* och att *hjälpa varje individ att bli en god medborgare*. Jag tänker själv att den här frågan delvis kan tacklas med att man öppnar upp något av ett samhällskritiskt resonemang. Ett gott medborgarskap kan ju förstås som att vi ska anpassa oss efter omvärldens förväntningar och därmed är det bra att kritiskt granska vilka de här förväntningarna är. Det är säkert bra att förena den frågeställningen med frågan om hur jag egentligen vill leva. I sista hand förutsätter ju ett gott medborgarskap att vi mår bra som individer (en person som mår dåligt har inga resurser kvar för ett gott medborgarskap), vilket kräver att vi också tänker på oss själva s.a.s. utanför samhällsramarna. Att öva sig i sådant kritiskt tänkande är, såsom flera deltagare skrev, en del av ett gott medborgarskap och i skolmiljön finns ju ypperliga möjligheter att öva sig i sådant. Idealet vore att kunna förena det med att kunna fungera i ett nutida (framtida?) samhälle med ett reflektivt, kritiskt tänkande där man även vågar tänka på sig själv.

Under utbildningsdagarna hänvisade jag till undersökningar som berättar att ungdomar idag upplever väldigt mycket stress och press och att många mår dåligt. Förra veckan publicerades ytterligare ett sådant resultat. Det här, att många ungdomar mår dåligt, är inte skolans fel (vill jag härmed förtydliga), däremot finns det i skolan möjlighet att ge utrymme för att tackla sådana företeelser. Jag tror ju att orsaken ligger särskilt på de ökade förväntningarna på att man ska veta vem man vill bli redan i unga år, samtidigt som kraven på flexibilitet, dvs. att konstant vara beredd att ändra på vem man är och kanske byta bana, är minst lika starka. I just det här fallet har samhället blivit hårdare det senaste årtiondet. En av de bästa sakerna man kan göra i skolan, tror jag, är att uppmuntra elever att reflektera över sig själva, vem de är och även att fantisera och drömma om vem man egentligen vill vara. Flera av deltagarna skrev också om detta. Man ska inte underskatta fantasins betydelse. En del av identitetsbyggandet går väl ut på att man fantiserar och drömmer sig bort för att sedan på nytt landa i verkligheten försedd med fler resurser att klara av kraven och förväntningarna (glöm inte litteratur, tv-serier och film som resurser för detta). Vad som är viktigt att minnas här, som en deltagare också skrev, är att läraren är lyhörd för de olika inställningarna till verkligheten man kan hitta i ett klassrum. Fast jag antar det är en självklar sak för er.

Kristian Klockars

Docent, universitetslektor i praktisk filosofi